

ДЕМ'ЯНЧУК Ю. В.,
кандидат юридичних наук, докторант
кафедри управління, адміністративного права
і процесу та адміністративної діяльності
(Національний університет державної
податкової служби України)

УДК 342.951:351

ПОНЯТТЯ СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНОГО МЕХАНІЗМУ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ТА ЙОГО ЕЛЕМЕНТИ

У статті розглянуто питання застосування заходів адміністративної відповідальності, що є одним із найважливіших показників ступеня демократизації суспільства, а їх застосування є необхідним заходом для нормалізації обстановки, відновлення правопорядку, законності й ліквідації загрози безпеці громадян. У таких умовах механізми соціально-політичного правового регулювання можуть передбачати тимчасове обмеження прав і свобод громадян.

Ключові слова: *правова відповідальність, державний службовець, механізм правового регулювання, правовідносини, суспільні відносини.*

В статье рассмотрены вопросы применения мер административной ответственности, которое является одним из важнейших показателей степени демократизации общества, а их применение является необходимой мерой для нормализации обстановки, восстановления правопорядка, законности и ликвидации угрозы безопасности граждан. В таких условиях механизмы социально-политического правового регулирования могут предусматривать временное ограничение прав и свобод граждан.

Ключевые слова: *правовая ответственность, государственный служащий, механизм правового регулирования, правоотношения, общественные отношения.*

The paper considers that the application of measures of administrative responsibility is one of the most important indicators of the degree of democratization of society, namely their use – a necessary measure to normalcy, restore law and order, law and elimination of threats to the security of citizens. In these conditions, the political mechanisms of social regulation may provide temporary limitation of rights and freedoms.

Key words: *liability, civil servant, mechanism of legal regulation, legal, public relations.*

Вступ. Правопорушення з боку державних службовців є особливим самостійним різновидом правової відповідальності. Застосування соціально-політичного механізму правового регулювання обумовлено, по-перше, необхідністю у встановлених законом випадках покарати державних службовців, по-друге, необхідністю припинити правопорушення, по-третє, попередити їх. Правове регулювання являє собою складний і багатогранний процес, здійснюваний за допомогою певних засобів юридичного впливу.

Постановка завдання. Метою статті є комплексний загальнотеоретичний аналіз соціально-політичного механізму правового регулювання як гарантій законності й вироблення пропозицій та рекомендацій щодо їх удосконалення.

Результати дослідження. Юридична наука розрізняє поняття правового впливу та правового регулювання. У цьому є певний сенс, оскільки право вже своїм існуванням значно впливає на поведінку людей. Як культурна й інформаційна цінність право визначає напрям людської діяльності, вводить її в загальні межі цивілізованих суспільних відносин. Саме в цьому сенсі правовий вплив ширше, ніж правове регулювання суспільних відносин.

Проте треба відрізнити певні засоби правового впливу на суспільні відносини, спеціально призначені для їх безпосереднього регулювання. Ці засоби утворюють цілісний системний юридичний механізм, який забезпечує врегульованість усієї сукупності суспільних відносин, які є предметом правового регулювання.

Механізм правового регулювання – це система правових засобів, за допомогою яких упорядковуються суспільні відносини відповідно до цілей і завдань правової держави [4, с. 16].

Основними структурними елементами механізму правового регулювання є такі:

1) норми права встановлюють загальні та юридично обов'язкові правила поведінки тих учасників суспільних відносин, які перебувають у сфері правового регулювання. Вони викладаються в різних за своєю юридичною силою нормативно-правових актах, не втрачаючи при цьому своєї загальнообов'язковості. Основоположний регулюючий вплив норми права на суспільні відносини полягає в тому, як вона визначає коло суб'єктів, на яких поширюється її дія; формулює обставини, за яких ці суб'єкти керуються її розпорядженнями; розкриває зміст самого правила поведінки; встановлює міри юридичної відповідальності за порушення зазначених правил. Норма права – це споконвічний елемент механізму правового регулювання, що визначає його основу, ті напрями правової поведінки, які програмуються в реальних суспільних відносинах. У юридичній науці та практиці правові норми справедливо вважаються нормативною основою механізму правового регулювання, оскільки в них сконструйована модель суспільного ставлення, яка відповідає потребам та інтересам громадян правової держави. Утілення розпоряджень правових норм у поведінці державних службовців здійснюється через інші елементи механізму правового регулювання державних відносин;

2) правовідносини – це найважливіший і необхідний елемент реального життя права. У ньому загальні, знеособлені права й обов'язки, закріплені в нормах права, перетворюються в конкретні та взаємопов'язані права й обов'язки індивідуальних суб'єктів (осіб чи організацій), відповідно до яких ті повинні погоджувати свою поведінку. Правовідносини встановлюють персональну міру можливої й належної поведінки учасників суспільних відносин. Під час потрапляння у сферу конкретного правового впливу можлива реалізація свободи дій у передбачених межах. Переклад загальних прав та обов'язків, які в правовій нормі, у правовідносинах дають механізму правового регулювання «можливість» завершити свою регулятивну функцію, тобто реально втілити права й обов'язки суб'єктів правовідносин у фактичні суспільні відносини;

3) акти реалізації юридичних прав та обов'язків – це фактична поведінка суб'єктів правовідносин щодо здійснення їхніх прав та обов'язків. За допомогою цих актів досягається мета правового регулювання, задовольняють конкретні законні інтереси уповноважених і зобов'язаних осіб [1, с. 112; 3, с. 16].

Як зазначалося раніше, основними формами реалізації прав та обов'язків є використання наданих норма права можливостей, виконання зобов'язуючого правового розпорядження, дотримання правових заборон. За неможливості самостійної реалізації суб'єктами прав держава в особі своїх компетентних органів здійснює правозастосовчу діяльність, покликану забезпечити їх повну реалізацію (вилучає податки, призначає пенсії, здійснює правосуддя).

Чіткість та ефективність механізму правового регулювання суспільних відносин залежить від правильного тлумачення норм права й рівня правосвідомості суб'єктів правового регулювання. Глибоке розуміння дійсного змісту правової норми, знання офіційних роз'яснень змісту чинного законодавства значно підвищують якість правового регулювання. Безумовно, чим вищий рівень правосвідомості учасників суспільних відносин, які знаходяться у сфері правового впливу, тим надійніше діє механізм правового регулювання.

Генеральною метою правового регулювання є встановлення такого порядку в суспільному житті, який би максимально відповідав розпорядженням правових норм, закладеним у них принципам соціальної справедливості.

Ми з'ясували, що законність являє собою процес здійснення законів. Режим законності означає такий стан, за якого учасники правовідносин вільно реалізують свої юридичні права й обов'язки. Законність є передумовою такого порядку в суспільному житті, який відповідає розпорядженням правових норм. Інакше кажучи, у результаті дії законності складається правовий порядок, що є метою правового регулювання державних відносин.

Правопорядок становить реальну основу сучасного цивілізованого життя суспільства. Правопорядок – це система суспільних відносин, яка встановлюється в результаті точного й повного здійснення розпоряджень правових норм усіма суб'єктами права.

В умовах стабільного правопорядку ефективно функціонує економіка, досягається гармонія в діях законодавчої, виконавчої й судової влади, активно здійснюється діяльність різних громадських і приватних організацій, реально гарантується вільний розвиток людини, максимально задовольняються його матеріальні та духовні потреби.

У формуванні правового порядку беруть участь усі елементи механізму правового регулювання суспільних відносин. Їх причинно-наслідковий зв'язок складає основу правового життя суспільства, яка і приводить до встановлення правового порядку:

1) норми права – це нормативна передумова правопорядку, первинна ланка механізму правового регулювання, що моделює «ідеальний» правопорядок;

2) правовідносини – елемент механізму правового регулювання, який забезпечує перехід від ідеального, передбачуваного законодавцем правопорядку до встановлення конкретної можливої чи належної поведінки учасників суспільних відносин, передбаченої правовими нормами. На цьому етапі до механізму правового регулювання підключається законність, покликана гарантувати можливе й належне поведіння суб'єктів правовідносин;

3) акти реалізації юридичних прав та обов'язків є завершальною передумовою правопорядку. В умовах режиму законності права та обов'язки учасників правовідносин реально втілюються в їх поведінці, переходять у таку систему суспільних відносин, яка й утворює правовий порядок.

Зміст правопорядку складає правомірне поведіння суб'єктів, тобто таке поведіння, яке врегульовано нормами права й досягло цілей правового регулювання.

Структура правопорядку – це єдність та одночасне розділення врегульованої правом системи суспільних відносин відповідно до особливостей їх галузевого змісту.

Правопорядок є реалізованою системою права. Він включає конституційні, адміністративні, фінансові, земельні, сімейні й інші види суспільних відносин, урегульовані нормами відповідних галузей права. У структурному аспекті правопорядок відображає реалізовані елементи системи права. У цьому зв'язку в структурі правопорядку виділяються групи відносин, врегульовані підгалуззями й інститутами права [2, с. 26].

Особливість правопорядку як специфічної системи суспільних відносин виражається в тому, що складається він тільки на основі правових норм і в силу цього охороняється державою. Тому правопорядком охоплюються далеко не всі відносини, які мають місце в суспільстві. Певна частина суспільного життя не потребує правової регламентації. Вона знаходиться у сфері дії норм моралі, норм різних громадських організацій та інших неправових нормативних регуляторів. У цьому сенсі правопорядок є лише елементом загальної системи суспільних відносин, які складаються під впливом нормативного регулювання.

У правовій державі всі елементи суспільного порядку взаємодіють між собою та знаходяться під його захистом. Однак тільки правопорядок охороняється спеціальними державно-правовими заходами. Інші елементи суспільного порядку забезпечуються своїми засобами впливу: моральними, власне суспільними, природними навичками та звичками, силою традиції.

У підсистемі відносин, які утворюють громадський порядок, основною сполучною ланкою виступає правопорядок, оскільки він тією чи іншою мірою відображає найбільш істотні риси нормативного регулювання в цілому.

Військовий правопорядок – складова частина загального правопорядку. Він формується на основі загальних принципів права, відображає певні потреби життя суспільства, без яких воно не може нормально функціонувати.

Оскільки збройні сили – це специфічна державна організація, спеціально призначена для ведення збройної боротьби, то зміст її діяльності значно відрізняється від поведінки інших учасників суспільних відносин, які не входять до складу цієї організації. Цим пояснюються особливості й специфічні риси військового правопорядку.

Військовий правопорядок – це така система відносин, яка складається між суб'єктами військового права в результаті суворого й точного здійснення ними приписів військово-правових норм. Особливості військового правопорядку виражаються в такому:

– військовий правопорядок формується на основі таких правових норм, які спеціально призначені для регулювання специфічних суспільних відносин, які виникають у галузі

будівництва, життя й діяльності збройних сил. Ці норми містяться в різних актах військового законодавства;

– військовий правопорядок має специфічний зміст. Він включає тільки ті суспільні відносини, які виникають у процесі бойової підготовки військ, під час несення військовослужбовцями внутрішньої й вартової служби, у ході виконання бойових завдань у воєнний час. Такі суспільні відносини за своїм змістом характерні тільки для військової організації й не мають поширення в умовах цивільного життя [4, с. 18].

Складовою частиною військового правопорядку є порядок статутний, що являє собою систему взаємин між військовослужбовцями, яка будується в суворій відповідності до приписів військових статутів і настанов.

Військовий правопорядок складається на основі законності в результаті точної реалізації правових норм усіма військовослужбовцями, військовими посадовими особами та військовими організаціями. Він втілює в собі соціальну справедливість, рівність усіх перед законом, демократизм та інші принципи правові положення. Відносини між військовослужбовцями в процесі їх службової діяльності будуються на засадах гуманізму, товариської взаємодопомоги й відповідальності за свої дії.

У правовій державі існує система гарантій законності та правопорядку. Під гарантіями законності й правопорядку розуміються такі умови суспільного життя та спеціальні заходи, прийняті державою, які забезпечують режим законності та стабільність правопорядку в суспільстві. Розрізняються матеріальні, політичні, юридичні й моральні гарантії законності та правопорядку.

До матеріальних гарантій відноситься така економічна структура суспільства, у рамках якої встановлюються еквівалентні відносини між виробниками та споживачами матеріальних благ. За еквівалентних ринкових товаровідносин створюється матеріальна основа для нормального функціонування громадянського суспільства. У цих умовах будь-який суб'єкт права стає економічно вільним і самостійним. Підтримуваний і охоронюваний законом, він повною мірою реалізує свої можливості у сфері матеріального виробництва, що є найважливішою гарантією законності та правопорядку в суспільстві. Матеріально забезпечений і соціально захищений індивід, як правило, погоджує свою поведінку з правом, оскільки його інтереси гарантуються режимом законності й отримують об'єктивне втілення в правопорядку.

Політичними гарантіями законності та правопорядку є всі елементи політичної системи суспільства, які підтримують і відтворюють громадське життя на основі юридичних законів, що відображають об'єктивні закономірності суспільного розвитку. Держава, її органи, різноманітні громадські об'єднання та приватні організації, трудові колективи, тобто всі ланки сучасної політичної системи суспільства, в інтересах свого життєзабезпечення будь-яким способом підтримують необхідний режим законності та стабільності правопорядку. Ті політичні організації чи окремі політичні діячі, які протиставляють себе правопорядку, встановленому законом, позбавляються захисту з боку держави.

До юридичних гарантій відноситься діяльність державних органів та установ, спеціально спрямована на запобігання й припинення порушень законності та правопорядку. Її здійснюють законодавчі, виконавчі та судові органи державної влади. Основні напрями боротьби з правопорушеннями формують законодавчі органи, видаючи відповідні нормативно-правові акти, що передбачають юридичну відповідальність за протиправні дії. Безпосередню ж роботу з профілактики та припинення правопорушень здійснюють правоохоронні державні органи. За наявності досить міцних економічних і політичних гарантій правоохоронна діяльність держави ефективно забезпечує оптимальний режим законності та стійкість правопорядку [1, с. 117].

Моральними гарантіями законності й правопорядку є сприятлива морально-психологічна обстановка, у якій реалізуються юридичні права й обов'язки учасників правовідносин; рівень їхньої духовності та культури; чуйність та увага державних органів і посадових осіб до людини, її інтересів і потреб. У створенні здорової моральної обстановки у сфері правового регулювання беруть участь усі ланки політичної системи суспільства, у тому числі благодійні організації, установи культури й мистецтва, школа, вищі навчальні заклади, церква. Морально здорове суспільство – це суспільство, яке функціонує на основі законів в умовах стабільного правопорядку.

Законність і правопорядок у суспільстві забезпечуються всією системою гарантій, які органічно взаємодіють між собою, взаємообумовлюють і доповнюють один одного.

Законність є реалізацію свободи людини, змодельованою в нормах права. Передбачені ними різноманітні соціально-економічні, політичні й особисті права, свободи й обов'язки стають реальністю суспільного життя лише в режимі чинного закону. В іншому випадку вони виявляються лише благими намірами законодавчої влади.

Законність – це сфера вільного волевиявлення суб'єктів, у якій здійснюють будь-які дії, не заборонені правовими нормами. Інакше кажучи, це свобода, обумовлена об'єктивними умовами суспільного розвитку, міра, яка отримує вираження в законі.

Правопорядок є результат дії законності, реалізованої свободи учасників правовідносин. Вільне, а не вимушене втілення в життя прав, свобод та обов'язків людей забезпечує демократичний спосіб життя, реальну демократію, характеризує цивілізоване суспільство як суспільство правопорядку:

- у діяльності держави здійснюється принцип поділу влади;
- у громадському житті реально втілюються справедливість, гуманізм, рівність усіх перед законом та інші принципи права;
- інтереси суб'єктів права знаходяться під надійною охороною держави;
- держава відповідає перед своїми громадянами за порушення їхніх законних інтересів;
- громадяни у свою чергу несуть відповідальність перед державою за скоєні правопорушення [5, с. 49–50].

У своїй сукупності ці фактори утворюють правову основу реальної демократії, концентрують у собі всі позитивні властивості правового регулювання державних відносин.

Висновки. Можемо зробити висновок, що законність – це дотримання нормативних приписів, що містяться в конституції, конституційних законах, регіональних законах, указах президента, актах уряду й інших органів влади та управління, розпоряджень, які містяться в законах та інших нормативних актах органів влади, органів місцевого самоврядування, а також розпоряджень, що містяться в судових рішеннях, прийнятих судами різних інстанцій.

На підставі вищевикладеного вважаємо можливим зробити висновок про те, що без дотримання вимог законності не може функціонувати жодна держава, а також не може ефективно розвиватися жодне суспільство. Законність за допомогою своїх регулятивних властивостей пронизує все суспільство, стосується всіх без винятку службовців органів влади й управління, а також кожного громадянина. Однак, незважаючи на те, що законність сприяє зміцненню правопорядку, а також створює умови для протидії корупції, сама законність потребує забезпечення комплексом правових, організаційних, економічних, а також інших засобів.

Нині корупція становить підвищену небезпеку для суспільства й держави, оскільки створює потужні перешкоди на шляху соціально-економічного розвитку держави, сприяє порушенню прав і законних інтересів фізичних і юридичних осіб. Корупція в системі публічного управління створює ґрунт для організованої злочинності, зумовлює зростання актів тероризму, розповсюдження наркотиків, легалізацію доходів, отриманих злочинним шляхом, ухилення від сплати податків, а також низки інших негативних явищ, які загрожують безпеці особистості, суспільству й державі.

Список використаних джерел:

1. Агеев В.Н. Правовые средства и механизмы противодействия коррупции / В.Н. Агеев // Административное право и практика администрирования. – 2012. – № 1. – С. 112–134.
2. Костенников М.В. Административно-правовое регулирование информационного обеспечения государственной гражданской службы в контексте противодействия коррупции / М.В. Костенников, А.В. Куракин, Г.Н. Кулешов, П.В. Несмелов // Административное и муниципальное право. – 2012. – № 10. – С. 25–39.
3. Куракин А.В. Принципы государственной гражданской службы в механизме противодействия коррупции / А.В. Куракин, О.О. Лаврентьева // Административное и муниципальное право. – 2012. – № 9. – С. 15–24.
4. Лаврентьева О.О. Административна перевірка як спосіб протидії корупції у системі державної служби. Поліцейська діяльність / О.О. Лаврентьева. – 2012. – № 3. – С. 16–19.
5. Костенников М.В. До питання про протидію корупції у поліції. Административне та муниципальне право / М.В. Костенников. – 2013. – № 1. – С. 49–50.

